

Nekrológ

Józan Ildikó¹

EN ARKHÉ

– Jenev Éva (1963–2019) –

„Születésünkre nem emlékszünk, halálunk mások történetébe fonódik, épp ezért van szükség az elbeszélés kezdetet és véget, ezáltal elbeszélő egységet teremtő hatalmára.”²

„Nem ér a neve! Nem ér a neve!” – *valahol* mind ezt kiáltottuk, amikor a hír jött. Üvöltöttük, suttogtuk, vinnyoztuk *szó szerint szótlánul*, egyre kétségbeesettebben, egyre áthatóbban, egyre hitetlenebbül. „Mi van ezen olyan érthetetlen, hm? – szólongattuk volna indulattal azt, aki elszólitotta –. Értsd meg, nem ér! Hát már a *jó szóból* sem értesz? Nem ér a neve, nem mondhatod ki, a használata *nincs jóváhagyva!*”

Mert „a *nem ér* varázsige. Azt állítja, nem érvényes a név, tehát a névvel jelölt személy, azonossága felfüggesztődik, és ha *nem ér*, úgy legalábbis abban a világban, amelyben a felkiáltás elhangzik, nem felelős. A beszédaktus-elmélet szókincsével élve tetten ért szó, több egyszerű kijelentésnél: cselekvés. [...] Ugyanúgy egy másik világ szabályainak megfelelő létmódra szólít fel, mint az irodalom vagy bármely fikció.”³ De mintha nem akarnának meghallani minket. Az élet világában „élve tetten ért szó”, a mi szavunk elhal, vagy a tetten ért szó nem él, nem talál el a másik világba.

Az irodalom, mely emberi nyelven szól, *máskor* képes hangot adni a másik világnak is. *Nyelvvel ruházza fel*. Éva értette ezt a nyelvet is.⁴ És nagyon értett mások nyelvén. Románul, franciául és angolul tudott, de ennél jóval több nyelvet beszélt. A magyart, anyanyelvét mint idegen nyelvet is. Beszélt az élő metaforáin és a halot-

¹ A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszékének adjunktusa.

² JENEY Éva, *Nyitott könyv. Irodalom, terápia, elmélet* (Budapest: Balassi Kiadó, 2012), 127.

³ JENEY Éva, „Nem ér a nevem! A név mint kicsinyítő tükör”, *Literatura*, 4. sz. (2009): 418.

⁴ Ld. JENEY Éva, „Szegedy-Maszák Mihály (1943–2016)”, *Literatura*, 3. sz. (2016): 119–123; JENEY Éva, „Vagyok, amit elbeszélék. Paul Ricœur 92 éve”, *Mérleg*, 2. sz. (2005): 122–129.

tén,⁵ a halottba sokszor és sok szellemmel maga lehelte új életet. A szerzőén, az olvasóén, a biblio- és irodalomterapeutáén. Az elmélet és a gyakorlat nyelvén. A teológia és a narratológia nyelvén. A fordítóén.⁶ Paul Ricœur, Antoine Compagnon, Tzvetan Todorov, Jacques Derrida nyelvén.⁷ Az internáltakén.⁸ Kuncz Aladárén,⁹ Krúdyén,¹⁰ az erdélyi irodalomén.¹¹ Szegedy-Maszák Mihályén, Veres Andrásén és mindannyiunkén, akiket szerkesztőként vett pártfogásába.¹² Az ironia nyelvében igazán otthonosan mozgott. Minket, azaz *mindenki* mást pedig a *nyelvi vendégszeretet* érzéséből épített otthonában fogadott már jóval az előtt is, hogy Ricœurnek köszönhetően megismerkedett volna a fogalommal. *En arkhé* volt Éva és a nyelvi vendégszeretet.¹³

⁵ JENEY ÉVA, *A metafora és az elbeszélés bölcselete. Paul Ricœur irodalomelmélete* (Budapest: Akadémiai Kiadó), 2002.

⁶ Ld. JENEY ÉVA, „Az egyetemes fordíthatóság elve”, in *Szó és betű szerint a világ*, szerk. JENEY ÉVA, (Budapest: Balassi Kiadó, 2010), 186–203; JENEY ÉVA, „Fordítás, szerelem”, *Literatura*, 1. sz. (2009): 96–105.

⁷ Ld. fordításait: Paul RICŰEUR, *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok* (Budapest: Osiris Kiadó, 1999); Antoine COMPAGNON, *Az elmélet démona. Irodalom és józan ész* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2006); Jacques DERRIDA, „Mi a helyreállító fordítás?”, in *Kettős megvilágítás. Fordításméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*, szerk. HAJDU Péter, JENEY ÉVA és JÓZAN Ildikó (Budapest: Balassi Kiadó, 2007), 362–399; Tzvetan TODOROV, „Dialogikus kritika?”, *Helikon*, 1. sz. (2018): 38–48. stb.

⁸ Ld. egyebek mellett JENEY ÉVA, „Irodalmi és történelmi sziget, kolostor és várkastély. Kuncz Aladár: *Fekete kolostor*. Feljegyzések a francia internáltságából”, in *Térérzékelések-térértelmezések*, szerk. ÁDÁM Anikó és RADVÁNSZKY Anikó, 235–245 (Budapest: Kijarat Kiadó, 2015); JENEY ÉVA, „A bouches inutiles-től a boche indésirable-ig. A nagy háború civil internálási politikájának kezdetei Franciaországban”, in *Emlékezés egy nyár-éjszakára. Interdiszciplináris tanulmányok 1914 mikrotörténelméről*, szerk. KAPPANYOS András, 227–232 (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015).

⁹ Ld. KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságából*, szerk. BOKA László, FILEP Tamás Gusztáv és JENEY ÉVA (Budapest–Kolozsvar: Kriterion–Pro Ruralis Egyesület, 2014).

¹⁰ Ld. a BEZECZKY Gábor által sajtó alá rendezett *Krúdy Gyula Összegyűjtött Műveinek* 20, 21, 23, 24, 26. kötetét, melyekhez jegyzeteket írt (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2010, 2011, 2013, 2013, 2015).

¹¹ Ld. például JENEY ÉVA, „Maorik és transzszilvánok. 1937. Jelszó és mítosz vita”, in *A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály és VERES András, 352–362 (Budapest: Gondolat Kiadó, 2007).

¹² A *Pont Fordítva*-sorozat, a Reciti Kiadó és számos kötet szerkesztője volt; A *magyar irodalom története* (főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály [Budapest: Gondolat Kiadó, 2007]) mindhárom kötete nagyon sokat köszönhet neki.

¹³ A *Nyitott könyv* „Barátságos megértés” című fejezetében írja Éva a ricœur-i fogalmakhoz kapcsolódva: „A *nyelvi vendégszeretet* vagy az *emlékezetek cseréje* metafora utat nyit a közölhetőség és fordíthatóság elméleti modellje felé, és ez a modell az egyes közösségek (akár terapeuták és irodalmárok) közti párbeszédnek is mintája lehet”. JENEY, *Nyitott könyv...*, 174.

Éva minden írása a mi nyelvünkön beszél, és nekünk szól. Emberként szól nekünk, *személyesen* szólít meg mint szakmabelieket, együtt olvasókat (társolvasókat)¹⁴ és együtt gondolkodókat. A tudományos érdeklődés nála az emberi érzésből, tapasztalatból, problémából születik, és a tudomány útját végigjárva oda is tér vissza. Az ismerős gondolatban az ismeretlent fedeztetni fel, meghallja azt, amire legtöbbször otthonos (társadalmi, nyelvi stb.) önfeledtségünkben süketek vagyunk, és ezzel nyitja meg a tudományos kérdés kapuját és változatos ösvényeit.

Éva sosem akart úttörő lenni. Az sem, aki a rivaldafény közepében áll. Nem akart meghonosítani, irányt szabni, a korszerűnél is korszerűbb lenni. Ezzel szemben nem tartotta méltatlannak az együtt haladást és a közreműködést, ahogy azt sem, ha a kísérszólamban kapott szerepet. Sokszor volt ebben a helyzetben, nehéz volna összeszámolni azokat a műveket, melyek nem az ő nevéhez kötődnek, de sokat köszönhetnek neki. Ha van „a név életének története”,¹⁵ márpedig ezt cáfolni nehezebb volna, mint alátámasztani, akkor ezek is az ő nevének részét képezik.

Elképzelhetetlenül sokat kaptunk tőle. Segítséget, gesztust, cinkos, együttérző és vidám mosolyt, gondoskodást, éltető gondolatot, feszültségoldó legyintést, a nehézségeken is átlendítő iróniát, példaértékű öniróniát, bátorítást, emberséget, szeretetet. Éva nem volt önérvényesítő típus. Magáról alig-alig beszélt, és amit megírt, kiadott, azt sorsára is bocsátotta, a miénk lett, ő pedig továbbment. „Az eltávolodás másik valóságot teremt”,¹⁶ valóban. Roland Barthes tévedett: a szerző, ha el is engedte művét, nem halott. Éva *mint szerző* él, világot teremt, és étellel tölti meg az olvasást. Éva *mint szerző* teremtő erő.

„»Telik-múlik az idő«: minden, amit mesélünk, időben történik, időbe kerül, időben pereg. A »múlik« *lassan halad, megy, szűnik* értelmét halljuk leginkább a »telik« igében is, a *későbbi időpont felé tart* vagy a *valamennyi időbe kerül valami* jelentést, s kevésbé *töltekezünk* annak *folymatosan tele lesz, beteljesedik, töltődik, hízik, dagad* jelentésével, holott, ha erőnkől *futná*, utóbbiban több örömünk *telnék*.

A visszaható ige »tel-« alapszavát finnugor örökségként tételezik, s ha figyelembe vesszük, mi minden mozdul meg történetileg a szó jelentésmezőjében a teljességtől a fáradtságon (vö. *fáradtságába telik, áldozatba kerül*) keresztül a képességig, valamivé válásig (vö. *sok telik a képességéből, mindent megtesz, mi erejéből telik*) és a telek-televényig, s mindazt visszahelyezzük a mesék és az irodalom nélkülözhetetlen fordulatának jelentésterébe, idő és elbeszélés közé, élet és szövegvilág párbeszédébe, közel kerülünk ahhoz a gondolathoz, hogy a születéstől és haláltól határolt, a képzelet történetét mesélő és hallgató ember azonossága ama képességéből származik, hogy történetét másoknak elmesélni tudja. Az is megkockáztatható, hogy a »telik« ige hatástörténeti elemzése arra is rávilágít, ami az elbeszélő azonosság elmélet-

¹⁴ JENEY, *A metafora és az elbeszélés bölcselete...*, 10.

¹⁵ JENEY, „Nem ér a nevem!...”, 419.

¹⁶ JENEY, *Nyitott könyv...*, 41.

írói nyomán úgy fogalmazható meg, hogy az önazonosság (identité personelle) az élettörténet egysége.¹⁷

„A gyászmunka analógiájára a történelmi »munka« is kettős: emlékezet és fejtés kényes egyensúlyának kell létrejönnie ahhoz, hogy a gyászt be lehessen fejezni. És ehhez újra kell alkotni képzeletben a szeretet tárgyát. A közösség emlékezetében is ennek kell megtörténnie.”¹⁸

¹⁷ JENEY, *A metafora és az elbeszélés bölcselete...*, 9.

¹⁸ JENEY, *A metafora és az elbeszélés bölcselete...*, 49.